

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्ताने
राज्यात बेल वन उद्यानांची निर्मिती करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: साववि-२०२३/प्र.क्र.२२/फ-११
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक:- १० एप्रिल, २०२३

वाचा:- महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्रमांक, अंदाज-२०१५/प्र.क्र.३६/फ-११, दिनांक १६ जून, २०१५

प्रस्तावना-

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त विविध कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात येत आहे. तसेच शासनामार्फत विविध नाविण्यपूर्ण योजना राज्यात राबविण्यात येत आहेत. सन २०२३-२४ या वर्षाचा अर्थसंकल्प सादर करतांना मा. उपमुख्यमंत्री तथा वित्त मंत्री यांनी केलेल्या घोषणांपैकी राज्यात अमृत महोत्सवी वर्ष साजरे करतांना वन विभागामार्फत धार्मिक स्थळांच्या ठिकाणी बेल वन उद्यानांची निर्मिती करण्यात येईल अशी घोषणा केलेली आहे. बेल वृक्षाची पाने, मुळे, फळे व साल या सर्वांचा उपयोग विविध रोगांवर उपचार करण्यासाठी केला जातो. बेल वृक्षाचे अस्तित्व International Union for the Conservation of Nature & Natural Resources (IUCN) यांनी Vulnerable असे घोषित केलेले आहे. हया सर्व बाबी विचारात घेता अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त राज्यात बेल वन उद्यानांची निर्मिती करण्याचे प्रस्तावित होते.

बहुपयोगी असलेल्या बेलाच्या वृक्षाचे सांस्कृतिक, औषधीय व पर्यावरणीय महत्व, विचारात घेवून सद्यस्थितीत बेल वृक्षांची संख्या झपाट्याने कमी होत असल्यामुळे या वृक्षाच्या संवर्धनासाठी विशेष प्रयत्न करणे हा अमृत महोत्सवी बेल वन तयार करण्यामागील उद्देश आहे. त्यानुषंगाने वन विभागाने या अमृत महोत्सवी कार्यक्रमात पुढाकार घेऊन राज्यात धार्मिक स्थळांच्या ठिकाणी भाविकांना उपयुक्त असणाऱ्या औषधी वनस्पती जसे की बेल, सीता अशोक, रुद्राक्ष, बोर, पळस, पारिजात, पांढरा चाफा, पांढरी कण्हेर, पांढरा धोतरा व स्वस्तिक या वृक्षांची लागवड करून वनविभागाकडून बेल वन उद्यानांची निर्मिती करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय-

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त राज्यात ७५ धार्मिक स्थळांच्या ठिकाणी वन विभागाकडून अमृत महोत्सवी वर्षात बेल, सीता अशोक, रुद्राक्ष, बोर, पळस, पारिजात, पांढरा चाफा, पांढरी कण्हेर, पांढरा धोतरा व स्वस्तिक या वृक्ष प्रजातींची लागवड करून तीर्थक्षेत्रांच्या ठिकाणी बेल वन उद्यानांची निर्मिती करण्याचा निर्णय घेतला आहे. सदर “बेल वन उद्यान” निर्माण करतांना पुढील कार्यपद्धतीचा अवलंब करण्यात यावा.

१) तीर्थक्षेत्राच्या ठिकाणी “बेल वन उद्यान” निर्मिती करिता स्थलनिश्चिती व पूर्वतयारी

प्रत्येक जिल्ह्यात बेल वन उद्यानास अनुकूल क्षेत्र असणारे तीर्थस्थळ ज्या गावात असेल अशा गावांस प्राधान्य देण्यात यावे. सदर उद्यान निर्मिती करिता वन जमीन, शासकीय जमीन, संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था तसेच महामंडळाच्या उपलब्ध असलेल्या (१ ते २.५ एकर) क्षेत्राची निवड करण्यात येईल. सदर “बेल वन उद्यान” निर्मिती ही वनेतर शासकीय जमीनीवर करण्यात आल्यास सदर क्षेत्र नियमानुसार वन विभागाकडे हस्तांतरीत करण्याबाबतची कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्था व महामंडळाच्या जमीनीवर बेल वन उद्यान निर्मिती करण्यात आल्यानंतर पुढील ७ वर्षे सदर उद्यानाचे संरक्षण व देखभाल ही वन विभागामार्फत करण्यात येवून ७ वर्षांचा कालावधी पूर्ण झाल्यानंतर संबंधित स्थानिक स्वराज्य संस्था/सेवाभावी संस्था/महामंडळास सदर उद्यान देखभालीसर्भात हमीपत्र घेवून हस्तांतरीत करण्याची कार्यवाही वन विभागामार्फत करण्यात यावी.

२) बेल वन उद्यान निर्मितीकरीता वृक्ष प्रजाती व कालावधी

बेल वन उद्यान निर्मितीकरीता बेल, सीता अशोक, रुद्राक्ष, बोर, पळस, पारिजात, पांढरा चाफा, पांढरी कण्हेर, पांढरा धोतरा व स्वस्तिक या वृक्ष प्रजातींची निवड करून सदर वृक्षांच्या रोपांचा पुरवठा हा वन विभागामार्फत प्रचलित कार्यपद्धतीनुसार करण्यात यावा. सदर योजनेचा कालावधी हा ७ वर्षे (सन २०२३-२४ ते २०२९-३०) इतका असेल.

३) बेल वन उद्यानासंबंधी करावयाची अन्य कामे

“बेल वन उद्यान” निर्मितीनंतर सदर उद्यानातील रोपवनांच्या बांधील व संरक्षण विषयक कामे ही संबंधित वनक्षेत्रपाल (सामाजिक वनीकरण) यांचेमार्फत करण्यात यावीत.

या योजनेचा कालावधी संपल्यानंतर (७ वर्ष) सदर उद्यानांमध्ये अन्य सुविधा उदा. वनांस भेट देणाऱ्या नागरिकांना बसण्याकरिता नैसर्गिक उंचवटे (Natural Mounds) वृक्षांचे ओडके, प्रदक्षिणा पथ, फिरण्यासाठी पायवाटा इ. निर्माण करण्याची कार्यवाही शासकीय विविध योजनांनुसार करण्यात यावी.

४) संनियंत्रण

- अ) “बेल वन उद्यान” निर्मितीकरीता खर्चाचे अंदाजपत्रक प्रारूप आराखडा, खर्चाचे निकष व प्रारूप अंदाजपत्रक तयार करण्याची कार्यवाही प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (सामाजिक वनीकरण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांच्या मार्फत करण्यात येवून त्यास प्रधान मुख्य वन संरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर यांनी अंतिम मान्यता प्रदान करावी.
- आ) “बेल वन उद्यान” निर्मितीकरीता स्थळ निश्चिती बाबतची कार्यवाही संबंधित मुख्य वनसंरक्षक यांनी करावी. संबंधित वन विभाग प्रमुख (प्रादेशिक)/(सामाजिक वनीकरण) यांच्याकडून प्रस्तावांना आवश्यक तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता प्रदान करण्यात यावी.
- इ) “बेल वन उद्यान” निर्मिती करीता वनपरिक्षेत्र अधिकारी (सामाजिक वनीकरण) हे अंमलबजावणी अधिकारी राहतील.

५) योजनेसाठी आवश्यक निधीचा स्रोत

- अ) सदर “बेल वन उद्यान” निर्मितीच्या प्रस्तावास प्रचलित मापदंडानुसार प्रशासकीय व वित्तीय मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर “बेल वन उद्यान” निर्मितीचा खर्च हा खालील नमूद लेखाशिर्षांमधून भागविण्यात यावा.

मागणी क्र.सी-१०,
४४०६ वनीकरण व वन्यजीवन यावरील भांडवली खर्च,
(००)(०६) सामुहिक पातळीवर ठोस वनरोपन (४४०६ ०४९२)
०२- मजुरी, २१- साहित्य व पुरवठा

- आ) ज्या ठिकाणी व्यावसायिक सामाजिक जबाबदारी (CSR) च्या माध्यमातून अथवा अशासकीय संस्था, औदयोगिक क्षेत्र यांच्या मदतीने “बेल वन उद्यान” निर्मितीचा खर्च

करणे शक्य असेल त्या ठिकाणी प्रचलित त्रिपक्षीय करारपद्धतीचा अवलंब करून “बेल वन उद्यान” निर्मितीचा खर्च भागविण्यात यावा.

०२. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्रमांक २०२३०४१०२०००२६१४१९ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(विनायक बा. इंगळे)

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य, यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई
२. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
३. मा. उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य, यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई
४. मा. सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
५. मा. अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
६. सर्व मा. मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
७. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई
८. मा. विरोधी पक्ष नेता, विधानपरिषद/विधानसभा, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ, मुंबई
९. मा. उपसभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
१०. मा. उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई
११. सर्व सन्माननीय विधानपरिषद/विधानसभा सदस्य
१२. मुख्य सचिव, यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई
१३. सर्व अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, मंत्रालय, मुंबई
१४. प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
१५. प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (अर्थसंकल्प, नियोजन व विकास), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
१६. प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (सामाजिक वनीकरण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१७. मुख्य वनसंरक्षक/ वनसंरक्षक (प्रादेशिक) (११ वृत्त)
१८. वनसंरक्षक, सामाजिक वनीकरण (६ वृत्त)
१९. उप वनसंरक्षक (प्रा) (सर्व)/विभागीय वन अधिकारी (प्रा)/उपविभागीय वन अधिकारी (प्रा)
२०. विभागीय वन अधिकारी, सामाजिक वनीकरण (सर्व जिल्हे)
२१. महालेखापाल, (लेखापरीक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता), महाराष्ट्र-१ व २, मुंबई व नागपूर
२२. सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी
२३. अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई ४०० ०३२
२४. निवासी परिक्षा लेखा अधिकारी, मुंबई
२५. वित्त विभाग, व्यय-१०, अर्थसंकल्प-०६ मंत्रालय, मुंबई-३२

२६. कार्यासन अधिकारी, फ-२, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
२७. कार्यासन अधिकारी, ब-१, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
२८. उप सचिव/अवर सचिव(सर्व), महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
२९. निवडनस्ती फ-११.